

FEKETE J. JÓZSEF

Budapesti szerző vajdasági regénye

Majoros Sándor *Az eperfa nyolcadik gyökere* című regénye hamisítatlan bácskai vagy vajdasági regény – bármennyire is problematikus, megosztó a vajdaság fogalmának az irodalmon belüli használata és értelmezése, nem hagyhatom ki e számomra régtől nem minősítő, hanem a genius loci megnevezésre használt fogalmat, ugyanis a vajdasági hely szellemét belülről láttató mű került ki a Budapesten élő Majoros Sándor keze alól, a Magyar Napló Kiadóból. Már a művet beharangozó fejezeteket is kettőzött érdeklődéssel olvastam, egyfelől azért, mert Majoros és én is Ómoravicán, Bácskossuthfalván, vagy Stara Moravicán születünk, ő nyolc hónappal megelőzött, viszont soha nem találkoztunk, és korai zsengeitől nagyra becsülöm írásművészetét. Másfelől Zombor, a regény egyik színhelye jelenlegi lakhelyem, tehát a lokálpatriotizmus zsarátnokát is legyezték bennem olvasás közben a regény lapjai.

Már az első fejezet helyrajzilag bejáratta velem Zombor városközpontját, a Ferenc-csatornán átívelő hidat a Sztapári úton, kilátásba helyezte, hogy járunk majd Szivácon, Verbászon, Kúlán, Bajsán, Ómoravicán, talán még Kerényen is. Időben még egyelőre egy helyben topogtunk, 1937 szilveszterétől mindössze 1938. január elsejének hajnaláig jutottunk, de lépteink előtt máris szétterítette a térség irodalmi térképét, markánsan megjelölve rajta a Kamjonkai Szemző Gyuláról és Ungár Piroskáról szóló Mikszáth-regényt, *A Noszty fiú esete Tóth Marival* című történetet, aminek valóságmodellje ebben a bácskai térségben gyökerezett. A regény tartalmilag szembeállított az ábrázolt kor realitásával, és kilátásba helyezte, hogy valamiféle fontos enigma felé, és föloldása irányába haladunk majd fejezetről fejezetre. Majoros Ignác, a regénybeli nagyapa ugyanis Kamjonkai Szemző Dénes sofőrje, és valami végzetes történés irányába robog fekete automobiljában. Majoros Sándor, az író pedig örömmre a hiteles helyrajz mellett a zom-

bori magyarok által kedvelt kanális megnevezést használja a csatorna helyett, és nem Vármegyeházát ír, hanem Zsupániát.

Nem itt született író számára aligha lehetne fontos a nyelvi és kultúraközi identitás jelzése és megfogalmazása, közvetítése olyan olvasóközönség felé, amelynek az ilyen apróságok bizonyára tájszónak minősülnek, és kevésbé fordítanak rá figyelmet, mint amennyit a szerzőnek és honi olvasóinak jelentenek. Kiket gondolok honi olvasónak? A Vajdaságban élőket és innen elszármazottakat, mert *Az eperfa nyolcadik gyökere* vajdasági regény. Mi teszi, vagy nem teszi azzá? Magamból kiindulva, ha nem is Zomborban születtem, de itt élek, és ennél fogva zomborinak tartom magam, akkor egyszerű analógiával élve Majoros Sándor is joggal tarthatja magát pesti írónak, ugyanígy olvasói is annak tarthatják. Regényének helyszíne, története és nyelvezete viszont vajdasági. Akkor vajdasági? Nem, rossz a kérdés, a helyes válasz pedig: attól vajdasági. Vegyünk egy ellenpéldát: ha Rejtő Jenő vadnyugati tárgyú regényt írt, attól még nem lett amerikai, ha az idegenlégióban játszódó történetet, nem lett se francia, se afrikai, ha pedig kabarétréfát, akkor viszont budapesti volt, miként mindig. Amennyiben Majoros Sándor magyarul írna egy brazil történetet, az nem kerülne be se a brazil, se a portugál nemzeti irodalomba, a magyar irodalom része maradna. Mint például Balázs Attila *Pokol mélyén rózsakert* című műve sem bolíviai, hanem magyar. A „nagy” nyelvek irodalmával szemben, amelyek elkülönülnek a nyelvi térségeken belül, például németre és osztrákra, angolra és amerikaiakra, spanyolra és gyarmati spanyolra stb., a magyar irodalomról egyre többen állítják, hogy egységes. Mára ez a meglátás erősen megkérdőjelezett, például a Magyarországon kívüli magyar irodalmakkal értő alapossgal foglalkozó Elek Tibor szerint a kortárs magyar irodalom minden egyéb, csak éppen nem egységes. Szerintem is talán pontosabban fogalmazunk, ha egyetemesnek mondjuk, még közelebről különvált, de összeforrt képződményként tétélezzük. Az egyetemes magyar irodalmon belül ezek az újra összeforrt, egyebek közt az egészséges regionalizmus jellegjegyeit magukon viselő beszédmódok fölismerhetők. Karakterük a fölismerhetőségen túl nem mutat, nincs érték-megkülönböztető jellegük. Azt pedig, hogy az adott mű – és itt a Külső-Magyarország területére gondolok – felvidéki, erdélyi vagy délvidéki karakterű, jószerével abból ismerhető föl, hogy a szerzője

Elhangzott az Írott Szó Alapítvány *Történelmi emlékezet, szociográfia és fikció a mai magyar prózában* című konferenciáján, 2013. szeptember 20-án.

mit hordoz magában, és mit képes sajátként, nem pedig megtanultként átvinni művébe az adott tájegység létmódjából, történeteiből, nyelvezetéből. Úgy teremteni meg az imagináriusban a genius loci spiritualizált térségét és temporalitását, hogy egyben hangsúlyozza a megragadásra váró alteritást. Ennek tükrében tartom vajdasági, vagy bácskai regénynek Majoros Sándor munkáját, annak ellenében, hogy a szerző immár két évtizede Budapesten él, és a művei kétségkívül az egyetemes magyar irodalmat gazdagítják. A vajdaságiság és vele együtt a térség irodalma is egy eleve megkérdőjelezett fogalom, vagy legalábbis egy areálisan elgondolt hibrid képződmény, miként Ilia Mihály fogalmazott. A regionális magyar irodalmak esetében reprezentált határköziség, a folytonos határátlépés kényszere és hozadéka, a nyelvi logikai-lexikai elkülönöződés hangsúlyozása nem ritkán akadályozza a művek megértését, recepcióját – a gyakran idézett Paul Riceour is leszögezte, hogy az irodalmi szöveg csupán az adott kultúra elemeinek otthonos ismerete mentén érthető meg. A Vajdaságból elszármazott íróink a főnálló recepció akadály ellenére zömmel vajdaságiként gondolkodnak és írnak, nem menekülnek a többnyelvű és több kultúrájú közeg bennük lerakódott, fölhalmozott terhétől, még akkor se, ha tapasztalataik között gyakori a frusztráltság, a félelem, a megaláztatás, a lefojtás, ami a határátlépések következménye. Feltételezhetően úgy érzik, hiteltelenné válnának, amennyiben föladnák írói habitusuk regionális tartalmait. A különbözőség, amit az emberek zömmel traumatikusnak, szégyellnivalónak, leplezendőnek tartanak, mert különbözni annyit jelent, mint kisebbségben lenni, peremre szorulni, íróinknál éppen ellenkezőleg, kiemelt hangsúlyt nyer. Ennek a ténynek a további boncolgatása távolra vezetne témánktól, Majoros Sándor regényétől.

Kétségtelen, hogy a Vajdaságból Magyarországra telepedett, illetve az ottani életbe hosszabb-rövidebb időre belekóstolt szerzők önnön idegenségük tapasztalatát igyekeztek megfogalmazni műveikben. Csupán az utóbbiak közül emlétek néhányat: Kontra Ferenc az *Idegen* című regénytrilógiájában, Szabó Palócz Attila a *Köd*, a *VERSeny(v)*, a *Legvidámbb tárhely* című vers- és prózaköteteiben, T. Kiss Tamás *A tükörtestvér*, drMáriás *Nem élhetek Milošević nélkül*, Szakmány György *Apu nem megy sehová* regényében, Terék Anna *Duna utca* című verskötetében, de Lovas Ildikó és Bence Erika műveiben egyaránt

a saját bőrükön megélt idegenség kőkemény alakzatait foglalták az érzelmi feldolgozhatatlanság narratívájába. Merőben más a helyzet Majoros Sándor most tárgyalt regényében. A szerző nem az új környezetének számító Magyarországon megélt idegenségélményének ad hangot, hanem ezzel mintegy szembeállítva, foncsor nélküli tükörben az elhagyott otthon belakható világát igyekszik minél pontosabban fölidézni a családi legendáriumban fönmaradt történetek, korabeli újságcikkek, illetve saját, tizenharmadik életévéig terjedő emlékei révén.

Miért gondolom, hogy Majoros regénye sajátos válasz az idegenség létformájának megtapasztalására? Azért, mert *Az eperfa nyolcadik gyökere* elbeszélője ott keresi a múlt otthonosságának pihetollakkal tömött párnák közti biztonságát, ahol az sohasem létezett. Olyasmi iránt érez nosztalgiát, amit soha nem tapasztalt. Mert mindaz, amit az 1938-tól az 1960-as évek derekáig terjedő regényidőben fölvonultatott, benne a kis, családi, és a nagy, társadalmi mozgásokkal, fordulatokkal, inkább sorolható a kozmikus nemlét fogalomkörébe, amit nem pihetollak bélelnek, hanem traumák, félelmek, bukások töltenek ki. És mindez mégis valami módon otthonossá fényezhető. De természetesen csupán valamivel szemben. Mondjuk az elbeszélő életének további, a tizenharmadik életévét követő életszakaszának tapasztalatával szemben.

Miből is áll az a bizonyos, gyűlölt szeretett „vajdaságiság”? Szombathy Bálint szépségkutató, maga is a Vajdaságból áttelepült képzőművész és elméletíró ad rá egy lehetséges, tájmetaforaként értelmezhető szintézist a *drMáriás* című, Máriás Béla (hangsúlyozni se kell: áttelepült) alkotó képzőművészeti munkásságáról írott monográfiájában: „benne van a síkvidék kultusza, ezzel együtt a por és a sár tisztelete és egyidejű fátuma. Benne van a földhözragadttság metaforája és a bezárkózottság érzése [...] Benne van a mozdulatlanosság és az örökös elvagyódás a változatos tájakra [...] a fekete humusz ősi íze és a bódító akácillat, a kopár szikes és a réti mocsár, a porfelhő és a nyári zivatar hűse.”

Természetesen a fogalomba beletartozik a nyelvhasználat sajátossága, ami az idegen nyelvi közegben szerzett lexikai egységeket sajátként kezeli, és elszármazott íróink új környezetükben ezeket a kifejezéseket szinte tüntetőleg használják műveikben idegenségérzetük kifejezésének szándékával, mintegy hangsúlyozva kulturális és nyelvi önazonosságuk megőrzésének fontosságát, a befogadó identitásba

történő belesimulással szemben tanúsított ellenállásukat. Van, aki lábjegyzetben, szövegben értelmezi az általa használt, nyelvébe beépült környezet- és tájnyelvi elemeket, van, aki nem, így tartja autentikusnak a szövegét, hiszen odahaza ezeket a szavakat használva beszélt.

Rendkívül fontosak ezek az irodalmi alkotásokban az identitástudatot lecövekelő apró, leginkább a lexémák szintjén megjelenő, de akár folyamatos szövegrészként is beépülő elemek, hiszen olyan határátlépésnek a dokumentumai, amely egy korábbi és a későbbi anyanyelvi létmód közti átjárhatóság lehetőségének keresésére utal. Majoros regényéből már említettem a Zsupániát, ami szerbül Vármegyeházát jelent, de bátran használja a söntés helyett a sank szót, hitel helyett a kreditet, parancsnok helyett a komandirt, töltött káposzta helyett a szármát, bizottság helyett a komissziót, képernyő helyett az ekránt, a röplabda helyett az odbojkát, a pótkocsi helyett a prikolicát, fészter helyett a supát.

Az egy életet és sok halált magában foglaló történet pozicionálásának viszont határátlépő alapozását sem szabad figyelmen kívül hagyni. Majoros ráépít Mikszáth Kálmán *A Noszty fiú esete Tóth Marival* regényére, egy újsághírből született műre, amelynek origója a Bácskaságba vezet. Ráadásul újfent újságcikkek nyomán. Az elbeszélő nagyapja, Majoros Ignác ugyanis 1938. január elsején a zombori megyeházán tartott szilveszterezést követően azzal a Kamjonkai Szemző Dénessel szenvedett halálos balesetet a Sztapári úton – autójuk a Nagykanálisban kötött ki –, aki a Noszty Ferit ihlető Kamjonkai Szemző Gyula unokaöccse volt. Mivel a Kamjonkai Szemzők ügyletei akkoriban már eléggé zűrösek voltak, részben nekik tulajdonították az Ungár család elszegényedését, a baleset után azt rebesgették, merénylet történt. Erről a korabeli lapokban is cikkeztek, de csak virágnyelven. Az elbeszélő két kisgyerekekkel

özvegyen maradt nagyanyja nem törődött bele a hivatalos magyarázatba, és a maga szegényes eszköztárával megpróbálta kideríteni, mi történt. Mivel az uraság halála után megszűnt a munkahelye – a nagyapa sofőr volt, a nagymama pedig cseléd –, visszaköltözött a szülőfalujába, Ómoravicára. Ott pedig a Léderer házaspár portáján szeretett volna kutakodni, hiszen Lédererné Ungár Béla lánya volt. A regény ennek a különös nyomozásnak a krónikája, de sokkal több annál, mert benne van az egész korszak láttelepe, megidézése, valamint egy teljes családtörténet.

Az elbeszélő – korábbi művei nyomán – ebben a regényében se minősíti a társadalmi történéseket, az emberi magatartások következményeit, a sorsok összefonódását, hanem hiteles irodalmi figurákat alkot, akik reprezentatív megjelenítőivé válnak a történetnek és a történelemnek. A narrátor hősként csupán a regény derekán lép a történetbe, addig, vagy utána

Levétel a keresztről, részlet (2002, olaj, vászon, 360 × 410 cm, Szombathelyi Székesegyház)

is a folyton rebellis anyai nagyapja és a férje halálának körülményei után intenzíven vagy lankadtabban nyomozó nagyanyja viszi a prímet, viszont klaszikus értelemben maga a társadalmi-történelmi háttérből kibontakozó családtörténet a regény hőse. A történet – amiről vétek lenne többet elárulni – nem oldja fel, hogy mi is történt a Kamjonkai sarjat fuvarozó Ignác nagyapával, de a történetet bonyolítja, hogy az elbeszélő édesanyja kislány korában szemközt lakott azzal az Ungár-házzal, ahonnan meg

a Tóth Marit ihlető Ungár Piroska származott, és ezt a második világháborúban elhurcolt, majd visszatért családot potenciális merénylőként is számon tartotta a közvélemény, vagy bár az Ignác nagyapát elvesztő nagymama. Közben volt egy világháború, belső társadalmi forrongások, az elbeszélő minden előzetes jel ellenére fölcseperedett. De ez már a regény sztorija.

A regényé, amely szociográfiai és antropológiai hitelességgel jeleníti meg az ábrázolt kort a lineáris narráció során.